

Oponentský posudek doktorské disertační práce Ing. Radim Ryška: Přidaná hodnota ve vzdělávání

Předložená disertační práce se zabývá tématem aktuálním a v naší pedagogické literatuře dosud málo zpracovaným, které je pro hodnocení kvality vzdělávání na všech jeho stupních dosti důležité. Koncept „přidané hodnoty“ se snaží postihnout to podstatné na vzdělávání, totiž změnu, kterou vzdělávaný v průběhu vzdělávání prodělal.

Autor téma přidané hodnoty ve vzdělávání pojednává důkladně a v náležitě šíři: pokud jde o vzdělávací soustavu, zabírá všechny její podstatné součásti, od primárního vzdělávání až po terciární, pokud jde o obsah vzdělávání, neomezuje se jen na kognitivní složku, ale věnuje pozornost i složce nekognitivní a osobnostní.

Práce je rozdělena do devíti kapitol. První kapitola tvoří úvod, v němž je kromě obecného cíle („posoudit různé aspekty...a využití v reálných podmínkách školského systému“) zformulováno pět výzkumných otázek, na které má práce přinést odpověď:

1. Je zjišťování přidané hodnoty využitelné na všech úrovních počátečního vzdělávání?
2. Jak rozumět široké a úzké formulaci konceptu zjišťování přidané hodnoty ve vzdělávání.
3. Je zjišťování přidané hodnoty využitelné jen v oblastech kognitivních dovedností, nebo může být rozšířeno i na oblasti nekognitivní?
4. Je modelování přidané hodnoty vhodným nástrojem pro určování efektivity učitelů?
5. Jsou data o výsledcích vzdělávání na úrovni škol využitelná pro stanovení přidané hodnoty?

Z těchto otázek je patrná širší zkoumané problematiky a ohniska autorova zájmu, práce však přináší řadu informací, které rámec vymezený těmito otázkami překračují. Ani struktura následujících kapitol je přesně nesleduje.

Druhá kapitola je věnována obecným otázkám zjišťování přidané hodnoty a jejího postavení v rámci evaluačního systému ve vzdělávání. Třetí kapitola se zabývá problematikou měření změny nekognitivních dovedností a osobnostních charakteristik (zde je jasná souvislost s 3. výzkumnou otázkou). Čtvrtá kapitola pojednává o metodických záležitostech. Autor důkladně a kriticky rozebírá různé vlivy, které na zjišťované výsledky vzdělávání mohou působit a zkoumá sílu předpokladů, o které se každé zjišťování a zejména jeho interpretace často implicitně opírají. V páté kapitole je referováno o různě náročných matematických modelech používaných při zjišťování přidané hodnoty a o podmínkách, za nichž je možno tyto modely využívat. (U nás zatím tyto podmínky splněny nejsou). Šestá kapitola přináší informace o typických postupech používaných v zahraničí při zjišťování přidané hodnoty na různých úrovních vzdělávacího systému (souvislost s 1. otázkou) a sedmá diskutuje různá využití těchto výsledků včetně úskalí, na která se přitom naráží (např. nebezpečí zúžení kurikula, pokusy ovlivňovat výsledky aj.)

Materiál shromážděný a kriticky zhodnocený v těchto kapitolách ukazuje, jak složitý je problém zjištění „skutečné“ přidané hodnoty, které se žáku nebo studentu vzděláváním dostalo, a jak velkého zjednodušení se dopouštíme, když se v praxi musíme zatím omezit na porovnání výsledků některých testů na začátku a konci určité vzdělávací etapy.

V osmé, nejrozsáhlejší kapitole autor předkládá své původní empirické výsledky týkající se české vzdělávací soustavy. Z důvodu dostupnosti (či přesněji nedostupnosti) dat se omezil na střední školy. Vzhledem k tomu, že zjišťování přidané hodnoty na těchto školách je v jistém smyslu nejaktuálnější (jak pro studenty a rodiče, tak pro nadřízené orgány), není toto omezení nikterak závažné. Pro stanovení přidané hodnoty autor důvtipně propojil výsledky projektů PISA a Maturita nanečisto (MaNa), konkrétně PISA 2000 - MaNa 2003 a zejména PISA 2003 - MaNa 2006, kde se podařilo nalézt větší počet škol účastnících se obou šetření.

Vzorek středních škol, který měl k dispozici, byl sice relativně malý, nicméně statisticky použitelný. Po pečlivé diskusi (opírající se mj.o výpočty koeficientů korelace) vybral jako vhodné pro stanovení přidané hodnoty dané školy výsledky testů z matematiky, českého jazyka a průměrný výsledek školy. Tento empirický materiál kriticky hodnotí a třídí podle typu škol (gymnázia, střední odborné školy, střední odborná učiliště s maturitou) a dále s ním pracuje v několika směrech: zkoumá souvislost s indexem socioekonomického zázemí (data rovněž z projektu PISA), s úspěšností vstupu do terciárního vzdělávání (data z projektu Uchazeč) a s uplatněním na trhu práce (data o nezaměstnanosti absolventů škol z úřadů práce). Dále dosti podrobně analyzuje umístění jednotlivých škol v počátečním (PISA) a konečném (MaNa) šetření. K porovnání zjištěných pohybů využil obdobná data ze Slovenska (projekt Monitor 2005 a státní maturita 2008) a z Anglie (kde zjišťování přidané hodnoty má již delší tradici). V českém kontextu se jedná o původní výsledky průkopnického charakteru.

Závěrečná devátá kapitola s nadpisem „Diskuse výsledků a závěr“ je strukturována podle výzkumných otázek zformulovaných na začátku práce a netýká se tedy pouze empirických výsledků z 8. kapitoly - ty byly ostatně většinou diskutovány již v této kapitole. Odpovědi na první čtyři výzkumné otázky jsou čerpány z referativní (rešeršní) části disertace, původní výsledky popsané v 8. kapitole posloužily k odpovědi na pátou výzkumnou otázku. Domnívám se, že v diskusi bylo možno uplatnit více z původních autorových výsledků, např. poznatky o zřetelné odlišnosti tří typů našich středních škol. V závěru je správně upozorněno na možnosti, které pro zjišťování přidané hodnoty přinese státní maturita. Na základě poznatků shromážděných v disertaci by nebylo obtížné zformulovat potřebná systémová opatření k tomu, aby bylo možno bez velkých nákladů získávat smysluplné informace o přidané hodnotě na všech třech úrovních našeho vzdělávacího systému.

Z předchozího přehledu jasně vyplývá, že se autorovi podařilo splnit jak obecný cíl disertace, tak i dílčí cíle obsažené v jasně zformulovaných výzkumných otázkách. Autor zvolil adekvátní vědecké metody a prokázal, že je umí nejen používat, ale že si je vědom i podmínek a mezí pro jejich použití - to platí zejména pro užité statistické postupy. Shromáždil a prostudoval dostatečné množství literatury, jejíž seznam bude velmi užitečný pro každého, kdo by se tématem přidané hodnoty a vůbec zjišťování výsledků vzdělávání chtěl zabývat. V teoretické části podal velmi vyvážený pohled na zkoumanou problematiku. Velmi sympatický je autorův důraz na význam hodnotových orientací a zájem o nekognitivní dovednosti.

Na dostupných empirických datech demonstroval, podle mých znalostí poprvé v českém pedagogickém výzkumu, možnosti zjišťování přidané hodnoty ve vzdělávání na úrovni škol a možnosti (a meze) jeho využití. Z jeho rozboru vyplývá, že potenciál tohoto zjišťování je poměrně značný. Zároveň je vidět, jaká organizační opatření jsou nezbytná pro hodnověrné zjišťování na celostátní úrovni. (Státní maturita je podmínkou nutnou, nikoli však postačující.) V tom všem spočívá význam výsledků disertace pro společenskou praxi. Prokázání korelace mezi přidanou hodnotou, socioekonomickým zázemím, úspěšností vstupu do terciárního vzdělávání a uplatněním na trhu práce lze považovat i za vědecký přínos.

Disertace má i pěknou grafickou úpravu a nenalezl jsem v ní vážnější formální nedostatky.

V předložené disertační práci autor jasně prokázal schopnost samostatné vědecké práce. Doporučuji, aby na jejím základě mu byl udělen akademický titul „doktor“.